

Паламар Денис Сергійович –
ад'юнкт Донецького юридичного інституту
Луганського державного університету
внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка

Предмет доказування в стадії порушення кримінальних справ про шахрайство з фінансовими ресурсами

У роботі на підставі аналізу наукових джерел та матеріалів практики боротьби з організованою злочинністю, досліджуються проблемні питання предмету доказування в стадії порушення кримінальних справ про шахрайство з фінансовими ресурсами.

Перехід економіки України до ринкових відносин, недосконалість їх правового регулювання, неготовність суспільства й певних суб'єктів господарювання до нових умов життя та корумпованість закономірно викликали зростання злочинності в сфері господарювання.

Одним із небезпечних злочинів у цій сфері, який посягає на економічну безпеку держави, є шахрайство з фінансовими ресурсами. З урахуванням того, що такі злочини вчинюються нерідко законспірованими організованими злочинними угрупованнями, їх виявлення, документування і розслідування можливі лише в ході взаємодії органів дізнання та слідства. Під такою взаємодією в теорії кримінального процесу і оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД) розуміють необхідний, заснований на законі та відомчих нормативних актах, координований за проміжними цілями напрям діяльності незалежних один від одного в адміністративному відношенні органів (дізнання та слідства), спрямований слідчим чи прокурором і здійснюваний у формі правових відносин при комплексному сполученні та ефективному використанні повноважень, методів та форм, властивих кожному з них, який, будучи процесуально й тактично правильно організованим, дозволяє об'єднати й на цих засадах більш ефективно й раціонально використати їхні кримінально-процесуальні та оперативно-розшукові можливості для досягнення як спільної мети і вирішення завдань ОРД і кримінального процесу, так і цих двох самостійних видів діяльності зокрема [1, с. 150].

Для успішного виявлення, розкриття і розслідування шахрайств з фінансовими ресурсами, як свідчить практика, важливим є визначення предмету доказування цього злочину в стадії порушення кримінальної справи. Незважаючи на те, що як загальні, так і окремі аспекти цієї проблеми досліджувалися у роботах таких процесуалістів та криміналістів як Т.М. Барабаш, Р.С. Белкін, Ю.М. Грошевий, В.С. Зеленецький, М.П. Кузнецов, М.М. Міхеєнко, П.П. Підюков, М.А. Погорецький, С.М. Стахівський та ін., сьогодні і загальнотеоретичні питання предмету доказування в стадії порушення кримінальної справи, і прикладні питання продовжують залишатися дискусійними, а питання предмету доказування шахрайств з фінансовими ресурсами в стадії порушення кримінальної справи в теорії кримінального процесу і криміналістики взагалі не досліджувалося. Між тим вирішення проблемних питань, пов'язаних з предметом доказування в стадії порушення кримінальних справ, у тому числі й шахрайств з фінансовими ресурсами, дозволить підвищити ефективність та “якісний рівень” досудового розслідування злочинів.

З урахуванням викладеного у цій статті в межах визначеного обсягу на підставі аналізу наукових джерел та матеріалів практики ставиться за мету дослідити окремі питання предмету доказування в стадії порушення кримінальних справ про шахрайства з фінансовими ресурсами.

Слід зазначити, що зміст предмету доказування формулюється лише стосовно кримінальних справ, провадження по яких здійснюється на всіх стадіях кримінального процесу, окрім двох: у стадії порушення кримінальної справи та на стадії виконання вироку. Зміст предмету доказування на цих стадіях є специфічним та визначається їхніми завданнями. Основною обставиною, яку необхідно з'ясувати під час порушення кримінальної справи, є наявність або відсутність події злочину. У разі відмови в порушенні кримінальної справи за nereабілітуючими підставами предмет доказування має містити всі обставини, аналогічні тим, що вказані у ст. 64 Кримінально-процесуального кодексу України (далі КПК України) [2, с. 99 – 100].

Однією з основних цілей стадії порушення кримінальної справи є констатація факту вчинення злочину та реального існування негативних кримінально-правових відносин. Обов'язок такої констатації витікає з правової регламентації частини 2 ст. 94 КПК України, відповідно до якої порушення кримінальної справи вимагає достовірного встановлення ознак конкретного злочину, а відповідно й наявність негативних кримінально-правових відносин. Ці обставини є складовими предмету доказування.

Для визначення особливостей предмету доказування в стадії порушення кримінальної справи, у тому числі про шахрайство з фінансовими ресурсами, спочатку необхідно визначити, в яких випадках відомості, що свідчать про наявність ознак злочину, є достатніми та, які обставини для цього необхідно з'ясувати. Існує думка, що для порушення кримінальної справи достатнім є встановлення лише ознак злочину, оскільки доказування інших обставин – це завдання наступної стадії [3, с. 96; 4, с. 86; 6, с. 96]. Дійсно, законною підставою до порушення кримінальної справи є достатні дані, що вказують на наявність ознак злочину (ч. 2 ст. 94 КПК України). Така достатність є підставою для порушення кримінальної справи, а предмет доказування – це ті обставини, які повинні бути встановлені при збиранні достатніх даних, що вказують на ознаки злочину.

З цього приводу М.А. Погорецький справедливо вказує, що кримінально-процесуальний закон цілком вірно визначає підстави для порушення провадження у кримінальній справі як достатні дані, що вказують на ознаки злочину (суспільна небезпека, протиправність, винуватість та караність). Законом допускається на цій стадії процесу прийняття рішення на підставі ймовірних знань через об'єктивну неможливість встановлення вірогідних.

Закон не визначає і кількості цих ознак, крім того він не вказує на склад злочину як на підставу для порушення провадження у кримінальній справі. Ознаки злочину і ознаки складу злочину – це різні за своїм змістом поняття, хоча вони й взаємопов'язані. Наслідком встановлення певних ознак злочину є встановлення окремих елементів складу злочину, а встановлена сукупність певних елементів складу злочину створює можливість для визначення окремих ознак злочину.

Визначення підстав для порушення провадження у кримінальній справі як ознак складу злочину є недоцільним. Визначення рівня знань про всі ознаки складу злочину є проблематичним. Крім того, на цій стадії процесу можливо встановити лише окремі елементи складу злочину з відповідним ступенем імовірності [1, с. 378].

При визначенні обставин, які необхідно з'ясувати, довести при порушенні кримінальної справи про шахрайство з фінансовими ресурсами необхідно визначитися з ознаками злочину. Ст. 11 Кримінального кодексу України (далі КК України) надає загальне визначення злочину, в якому містяться його ознаки. Соціальною ознакою злочину є суспільна небезпека. Суспільна небезпека полягає в тому, що діяння заподіює шкоду відносинам, що охороняються кримінальним законом або містить у собі реальну можливість заподіяння такої шкоди. Це –

об'єктивна властивість злочину, реальне порушення відносин, що склалися в суспільстві. У частині 1 ст. 11 КК України суспільна небезпека як обов'язкова ознака злочину тільки зазначається, її зміст закон не розкриває. Оцінка суспільної небезпеки діяння як ознаки злочину відбувається на двох рівнях: по-перше, на законодавчому, коли законодавець криміналізує певне суспільно небезпечне діяння; по-друге, на правозастосовному, коли орган дізнання, слідчий, прокурор, суддя оцінюють суспільну небезпеку вчиненого конкретного злочину. Тому, суспільна небезпека відноситься до оціночних понять [6, с. 78]. При порушенні кримінальної справи оцінка суспільної небезпеки діяння відбувається на законодавчому рівні. Юридичним вираженням суспільної небезпеки виступає протиправність.

Інші ознаки злочину: нормативна – діяння, передбачене кримінальним законом, внутрішня – винність діяння та його носія – суб'єкта злочину.

На нашу думку, при порушенні кримінальної справи про шахрайство з фінансовими ресурсами, необхідним є встановлення нормативної ознаки злочину – діяння, передбаченого кримінальним законом. Такий висновок заснований на аналізі ст. 222 КК України.

Поєднавши вищенаведене з переліком обставин, що складають предмет доказування, ми можемо визначитися з інформацією, якою необхідно володіти для прийняття рішення про порушення кримінальної справи про шахрайство з фінансовими ресурсами.

Перш за все необхідно з'ясувати обставини, пов'язані з подією злочину. Якщо проводити паралель зі складом злочину, то необхідно встановити елементи його об'єктивної сторони та об'єкт злочину. Це пояснюється кримінально-правовою регламентацією шахрайства з фінансовими ресурсами. Діяння, передбачене кримінальним законом, міститься у наданні громадянином-підприємцем або засновником чи власником суб'єкта господарської діяльності, а також службовою особою суб'єкта господарської діяльності завідомо неправдивої інформації органам державної влади, органам влади Автономної Республіки Крим чи органам місцевого самоврядування, банкам або іншим кредиторам з метою одержання субсидій, субвенцій, дотацій, кредитів чи пільг щодо податків у разі відсутності ознак злочину проти власності. Ми бачимо, що законодавець встановлює перелік наступних обов'язкових ознак, за допомогою яких злочин кваліфікується за ст. 222 КК України:

– дії злочинця містяться в наданні у будь-якій формі завідомо неправдивої інформації органам державної влади, органам влади Автономної Республіки Крим чи органам місцевого самоврядування, банкам, або іншим кредиторам. Ця ознака пов'язана з предметом злочину та способом його вчинення;

– спеціальна мета злочину. Злочинні дії спрямовані на одержання субсидій, субвенцій, дотацій, кредитів чи пільг щодо податків.

Крім того, у статті 222 КК України зазначено, що суб'єктом злочину є громадянин-підприємець або засновник чи власник суб'єкта господарської діяльності, а також службова особа суб'єкта господарської діяльності. Така ознака злочину та елемент складу злочину, як суб'єкт, на стадії порушення кримінальної справи можуть бути й не встановлені. Ця ситуація може мати місце у випадку, коли кримінальна справа порушується за фактом вчинення злочину. Наприклад, у наданих на отримання субсидій, субвенцій, дотацій, кредитів чи пільг щодо податків виявлена неправдива інформація, а особа, яка має право підпису, заявляє, що підпис у документах (рішення засновників про одержання кредиту, заява тощо) їй не належить. Подібне може виникнути у разі, коли за людину, підпис якої необхідний для одержання кредиту, цю дію без її згоди й відома виконує інша особа з її оточення по роботі або залучається для цього стороння. Це можуть бути засновники, заступники, тобто особи, які зацікавлені в одержанні кредиту, субсидії, субвенції, дотації чи пільгового оподаткування, але самі не можуть їх одержати без підпису даної людини. Певні труднощі в цій ситуації полягають у встановленні сторонньої особи, яка виконала підпис. Розглядувана ситуація є характерно для випадків, коли

частина одержаного кредиту привласнюється. У цьому разі важливо визначити коло осіб, які були якось заінтересовані в одержанні зазначених фінансових ресурсів і мали реальну можливість їх одержати. У ході розслідування при відпрацюванні версії про причетність конкретної особи до одержання кредиту, субсидії, субвенції, дотації чи пільг з оподаткування може виявитися, що ця людина фізично не могла брати участь у шахрайстві і не мала можливості поставити свого підпису, тому що на той момент знаходилася в тяжкому стані в лікарні, відпочивала за кордоном чи була звільнена з роботи або взагалі померла [7, с. 319]. Для розв'язання цього необхідно проводити різноманітні слідчі дії, у тому числі експертизи, але на стадії порушення кримінальної справи слідчий ще не володіє потрібними для цього повноваженнями.

Як слушно зазначає М.А. Погорецький, одним із чинників поширення практики порушення провадження у кримінальних справах за фактами вчинення злочинів є те, що нерідко невинувато досліджуються не обставини протиправної діяльності конкретних осіб, а в цілому фінансово-господарська діяльність установ, підприємств і організацій, в яких ці особи працюють, що призводить у ході реалізації такої оперативної-розшукової справи до порушення провадження у кримінальних справах за фактами вчинення злочинів та спрямування основних зусиль слідчих не на доказування вини підозрюваних, а на встановлення осіб, які вчинили злочин, що веде до безпідставного затягування строків проведення досудового слідства, і як наслідок – до порушення прав людини.

Порушення провадження у кримінальних справах за фактами вчинення злочинів повинно стати не правилом, а винятком, коли встановити у повному обсязі обставини діянь з ознаками злочинів та осіб, які причетні до їх вчинення, неможливо, інакше ніж шляхом проведення невідкладних слідчих дій.

Разом із цим окремі правники зазначають, що юридично більш правильно порушувати провадження у кримінальній справі за фактом, а не щодо конкретної особи, оскільки це прямо не пов'язано з обмеженням прав людини [1, с. 379 – 380].

Ми погоджуємося з М.А. Погорецьким, що така позиція є необґрунтованою, оскільки порушення провадження у кримінальній справі за фактом при наявності конкретної підозрюваної особи нерідко створює можливість для уповноваженої особи необґрунтовано затягувати розслідування такої справи й безпідставно позбавляти запідозрену особу можливості активно себе захищати, тим самим порушуючи її конституційне право на захист, передбачене ст. 59 Конституції України [1, с. 379 – 380].

На підставі викладених методик розслідування злочинів цієї категорії [7, с. 316] та матеріалів кримінальних справ про шахрайство з фінансовими ресурсами, слід зазначити, що матеріали, які подаються слідчому для вирішення питання про порушення справи про шахрайство з фінансовими ресурсами повинні містити:

1. Привід про порушення кримінальної справ. Кримінальні справи про вчинення шахрайства з фінансовими ресурсами у більшості випадків порушуються на підставі даних, зібраних оперативним шляхом у ході оперативної-розшукової діяльності, які характеризуються достатньою кількістю відомостей, що вказують на наявність ознак такого злочину. Слідчому необхідно процесуальним шляхом закріпити ті з них, які виявлено у процесі оперативної перевірки.

Дані про вчинене шахрайство з фінансовими ресурсами можуть також бути одержані в результаті: а) заяви чи повідомлення підприємства, установи, організації, службових осіб, представників влади, громадськості чи окремих громадян; б) явки з повинною особи, яка вчинила злочин; в) повідомлення, опублікованого в засобах масової інформації; г) розслідування іншої кримінальної справи. Для зазначених ситуацій властивою є загальна інформаційна невизначеність, перевага “білих плям” у загальній картині злочину, недостатність знання про способи злочину, сліди, особу злочинця, злочинні зв'язки, розміри нанесених збитків.

Випадки, коли особа сама повідомляє про вчинений нею злочин, характеризуються відносною простотою, безконфліктністю та бажанням

підозрюваного співпрацювати з органами слідства. Однак, при цьому необхідно враховувати, що особа, яка заявляє про вчинене нею шахрайство з фінансовими ресурсами, може це робити з метою приховати здійснення іншого фінансового злочину або інші факти надання незаконного кредиту чи пільгового оподаткування. На наступних стадіях необхідною буде перевірка оперативним чи слідчим шляхом інформації, повідомленої підозрюваним;

2. Акт документальної перевірки (можуть бути додатки – таблиці, схеми, довідки і т.д.);

3. Пояснення. При вирішенні питання про порушення кримінальної справи про шахрайство з фінансовими ресурсами необхідно ознайомитися з поясненнями підозрюваних у вчиненні злочину осіб, працівників бухгалтерії або фінансового відділу організації, яка одержала кредит, співробітників кредитних установ, які брали участь у видачі останнього, службових осіб державних органів, які відповідають за розподіл бюджетних коштів, представників організацій, що уклали з позичальником договори й контракти, та інших осіб залежно від обставин і способів вчинення цього протиправного діяння;

4. Документи, виявлені під час перевірки (в тому числі й реєстраційні), якщо вони відносяться до виявлення порушень: матеріали раніше проведених перевірок, про притягнення до адміністративної відповідальності тощо.

Особливості предмету доказування при порушенні кримінальної справи про шахрайство з фінансовими ресурсами обумовлюються межами, в яких здійснюється доказування на цій стадії, а також кримінально-правовою регламентацією зазначеного виду злочину.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що знання слідчими та працівниками органів дізнання предмету доказування у стадії порушення кримінальних справ про шахрайство з фінансовими ресурсами значно підвищить ефективність розслідування кримінальних справ цієї категорії та сприятиме зміцненню економічної безпеки України.

Список використаних джерел

1. *Погорецький М.А.* Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: Монографія. – Х.: Арсіс, ЛТД, 2007. – 576 с.

2. *Михеенко М.М.* Доказывание в советском уголовном судопроизводстве. – К., 1984. – 131 с.

3. *Карнеева Л.М.* Доказательства и доказывание в уголовном процессе. Учебное пособие. – М.: “Юридическая литература”. – 1994. – 193 с.

4. *Михеенко М.М.* Вопросы доказывания в стадии возбуждения уголовного дела, предания суду и исполнения приговора // Научная информация по вопросам борьбы с преступностью. Вопросы уголовного процесса. – М., 1983, № 75. – С. 86 – 89.

5. *Карнеева Л.М.* Доказывание при отказе в возбуждении уголовного дела // Советское гос-во и право. – 1975. – № 2. – С. 96–98.

6. *Кримінальне право* України: Загальна частина: Підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, Л.М. Кривоченко та ін.; За ред. проф. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 3-є вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 496 с.

7. *Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності: окремі криміналістичні методики: Монографія / Кол. авторів: В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель та ін.; За ред. В.Ю. Шепітька. – Х.: Право, 2006. – 624 с.*

According to the analysis of the scientific sources and practice materials of fight against organized crime, the problems of the subject of proof in the stage of institution of the criminal cases about fraud with financial resources are investigated in the article.